

EPISTOLA MAGISTRI ROGERII IN MISERABILE CARMEN,
SUPER DESTRUCTIONE REGNI HUNGARIE PER TARTAROS
FACTA EDITUM AD REVERENDUM DOMINUM IOHANNEM
PESTHENIENSIS ECCLESIE EPISCOPUM FELICITER INCIPIT

Licet, ut liqueat dominationi vestre ingressus et processus Tartarorum Hungariam intrantium in ignominia crucifixi, perniciem stragemque non minimam populi Christiani, presens^a opusculum vestro nomini reddi de gestis ipsorum sine falsitatis admixtione collectum, quod cum diligentia perlegatis. Multa quidem invenietis in eo, que meo subiacuerunt aspectui plurimaque propriis palpavi manibus, nonnullaque a fide dignis didici, in quorum illa fuerunt presentia perpetrata. Si autem interdum reperietis aliqua, que sensui hominum cernantur terribilia et horrenda, me scriptorem et res minime mirentur^b, sed gratias referant regi regum, qui sue oblitus misericordie suo angariato populo non pepercit. Nam a regalibus sedibus in exterminii terram prosilientibus limo eorum oculos non linivit, imo^c exacuit gladium velut fulgur. Visitavit iniquitates eorum non in baculo, sed in virga,

^a per presens A ^b admiretur A ^c immo A

PISMO MAGISTRA ROGERIJA UZ ŽALOSNU PJESMU, O TOME
KAKO SU TATARI UNIŠTILI UGARSKO KRALJEVSTVO,
KOJA JE NAPISANA ZA ŠTOVANOGA GOSPODINA IVANA,
BISKUPA PEŠTANSKE CRKVE, SRETNPO ČINJE.

Da bi Vašem gospodstvu¹ bila razumljiva provala i napredovanje Tatara kroz Ugarsku, na sramotu križa, na propast i preveliki pokolj kršćanskoga puka, pristoji se Vašem imenu izručiti ovo djelce o njihovim djelima, bez primjese neistine sastavljeno, da ga pomno pročitate. Mnogo ćete pak u njemu naći onoga što sam sâm vidio, vrlo mnogo što sam vlastitim rukama dodirivao,² a ponešto sam doznao i od vjerodostojnih ljudi, u čijoj se nazočnosti to dogodilo. Ako kadšto ipak nađete nešto što bi se ljudskoj čuti činilo strašno i užasno, neka predmetom zgražanja ne budemo ja, pisac, i događaj, nego neka se dade hvala Kralju Kraljeva,³ koji je zaboravio svoje milosrđe i nije poštedio svoj napaćeni narod.⁴ On, naime, onima koji su s kraljevskih prijestolja srnuli u zemlju predanu propasti⁵ nije oči namazao blatom,⁶ nego im je, štoviše, mač naoštrio kao munju.⁷ Nije kaznio njihove nepravdnosti štapom, nego šibom,⁸ i na grijehje nije odgovorio blagim ob-

1 Pismo je posvećeno kardinalu Jakovu Pecorariju, biskupu grada Preneste (danas Palestrina, istočno od Rima). Nije jasno zašto u naslovu piše da je to bio Ivan, biskup peštanske crkve koja tada nije postojala. Najvjerojatnije pogreška prepisivača.

2 Kao tatarski zarobljenik 1241–1242. U gljavama 34.–40. dijelovi su kojima je Rogerije svjedočio.

3 Usp. 1 Tim 6, 15; Otk 19, 16.

4 2 Ljet 36, 15.

5 Mudr 18, 15.

6 Iv 9, 6.

7 Pnz 32, 41; Osvetnički mač predstavlja Božju kaznu – v. detaljnije Nenad Ivić, *Domišljanje prošlosti*, Zagreb, 1992., str. 116–122. Toma Arhidakon ga i zove mač Božje osvete – *gladius diuine ultionis* (*Historia Salonitana*, Split, 2004., str. 232). Prema sv. Jeronimu mač znači svaku pošast koja dolazi kao kazna za ljudske grijehje. U Pnz 28, napose 47–53, moguće je iščitati opseg takve kazne. U ovom slučaju neprijatelj je zaista došao »s kraja zemlje«.

8 Ps 89, 31–33; Trima suprotnim parovima Rogerije naglašava kaznu. Šiba je sredstvo kazne kad se prekrše Božje odredbe i zapovijedi. I Toma Arhidakon (*Historia Salonitana*, str. 255) piše: »Tri su, dakle, spomenute pošasti – mač, glad i zvijer – bez prestanka tri godine bičevale cijelo Ugarsko kraljevstvo te je prema Božjem sudu platilo veliku kaznu za svoje grijehje«.

et peccata non fomentis lenibus, quibus suos consueverat consolari, sed in verberibus et in ira subsannando^a eos, cum irriguit calamitas repentina sic, quod^b Hungaria, plena populo, sedet sola. O dira crudelitas! facta est Hungaria libera sub tributo. Proch dolor! non fuit in tanto exitio, qui consoletur^c eam, ex omnibus caris eius. Rogo igitur et affectuose deosco, quatenus, cum de vita et ipsorum moribus atque pugna describere voluerim veritatem, si de tristi materia et horrenda flebilis inire compulsus sum mestos modos, vos vel quisque lector, rectam conscientiam falsis opinionibus non supponant^d, quod presumptuosa temeritas patefecit aditum illicitis ausibus vel nocivis. Quia non ad deprehensionem cuiquam vel derogationem, sed ad instructionem id potius examinavi, ut legentes intelligant, et intelligentes credant, credentes teneant, et tenentes percipiant, quod prope sunt dies perditionis et tempora properant ad non esse. Et sciant cuncti hec me temere non referre, quod, quisquis ad manus ipsorum devenerit Tartarorum, si natus non fuisset, melius esset ei, et sentiet se non a Tartaris, sed in Tartaro detineri. Hoc refero ut expertus. Fui enim per tempus et dimidium temporis inter eos, in quo mori solatium extitisset, sicut supplicium fuit vita.

^asubsannando F ^bquae S ^cconsolaretur F ^dsupponat A

lozima, kojima je svoje bio navikao blažiti, nego ih je ozdravljao šibanjem i srdžbom, kad je iznenadna nevolja preplavila zemlju, tako da je Ugarska, puna naroda, ostala sama.⁹ O tvrde li okrutnosti! Slobodna Ugarska prisiljena je na danak. Jao, boli! U tolikoj propasti nije bilo nikoga, od tolikih njoj dragih, koji bi je utješio.¹⁰ Molim dakle i usrdno zahtijevam, budući da bih o njihovu životu i običajima te borbi želio napisati istinu, ako sam o tužnoj i strašnoj temi prisiljen u suzama pribjeći žalosnim tonovima,¹¹ da vi i svaki čitatelj ne podredite čistu savjest pogrešnim dojmovima, jer brzopleta nepromišljenost otvara put nedopuštenim ili štetnim djelima. Ja to, naime, nisam istražio da bih kome prigovorio ili ga osudio, nego ponajviše za pouku, da bi čitajući razumjeli,¹² razumijevajući vjerovali, vjerujući prihvaćali i prihvaćajući uvidjeli da je blizu dan propasti,¹³ da vrijeme hita prema kraju. I neka znaju svi da ja o tome ne pripovijedam olako, jer tko god dopadne ruku onih Tatara, bolje bi mu bilo da nije ni rođen,¹⁴ i ćutjet će se kao da je u Tartaru, a ne kod Tatara.¹⁵ To govorim prema vlastitom iskustvu. Bio sam naime među njima jedno vrijeme i polovicu vremena,¹⁶ i tada bi utjeha bilo umrijeti, kao što je muka bilo živjeti.

9 Usp. Tuž 1, 1. »Kako osamljena sjedi prijestolnica, nekoć naroda puna«.

10 Tuž 1, 2; Nitko od europskih vladara nije pritekao u pomoć. Car Fridrik II. (1212–1250) borio se s papom Grgurom IX. u Italiji, a češki kralj i akvilejski patrijarh držali su vojsku u pripremi bojeći se daljnjeg prodora Tatara. Papa je pokušao utješiti kralja Belu pismom napisanim 16. lipnja 1241. (CD IV, 129–131), podijelivši oprost onima koji krenu u rat protiv Tatara.

11 Usp. Boetije, *Consolatio philosophiae*, lib. I, 2. Tihamér Turchányi (»Rogerius mester Siralmas Éneke a tatárjárásról«, *Századok*, 1903. (37. évf.), 6. sz., str. 493–514) smatra da je ova fraza urednika prvog izdanja (Brno, 1488.) navela da djelo podijeli na pismo i žalosnu pjesmu.

12 Mt 24, 15.

13 Pnz 32, 35; Is 13, 6; Ez 7, 7.

14 Mt 26, 24.

15 O sličnosti imena Tatara s Tartarom, podzemnim svijetom klasične mitologije, i percepciji u 13. stoljeću v. C. W. Connell, »Western views of the origin of the 'Tartars': an example of the influence of myth in the second half of the thirteenth century«, *The Journal of Medieval and Renaissance Studies*, vol. 3, no. 1, spring 1973, str. 115–137.

16 Dn 7, 25; Dn 12, 7; Otk 12, 14; iako bi se možda dalo zaključiti da je u zarobljeništvu bio godinu i pol, zapravo je to bilo od svibnja 1241. do kraja svibnja 1242.

1. De intentione regis Bele. Cum Bela rex Hungarie inter principes Christianos zelator catholice fidei nosceretur, ad instar progenitorum suorum, Stephani, Emerici, Ladislai et Colomani regum, qui sanctorum cathalogo sunt ascripti, inter alia pietatis opera, que ipse in propatulo ut benefaciendi exemplum preberet, et alia, que in conclavi, ut ora iniqua loquentium contra eum obstrueret, exercebat, in mente gessit assidue pravas et extraneas nationes ad gremium ecclesie matris attrahere, ut animabus deo quamplurimis lucrefactis suam facilius deduceret lucrifactam ad eterna gaudia beatorum.

2. Quomodo rex Bela introduxit^a regem Comanorum in Hungariam. Igitur anno millesimo CC. quadragesimo secundo ab incarnatione domini sic evenit, quod^b Kuthen Comanorum rex ad dictum regem solennes nuncios destinavit^c afferens^d se multis annis cum Tartaris pugnasse ac obtinuisse duabus vicibus victoriam contra eos, tertia vero vice, cum existeret imparatus^e, terram suam subito intraverunt^f ita, quod^g ipso habere exercitum nequeunte eum dare terga oportuit^h Tartaris sceleritatisⁱ et sic magnam partem terre ipsius hominibus interemptis hostiliter destruxerunt^j, propter quod, si vellet ipsum suscipere ac in libertate tenere, se et suos paratus esset sibi^k subdere, ac cum consanguineis fratribusque et amicis suis rebusque et bonis mobilibus

^aintroduxerit F ^but F ^cdestinaverit F ^dasserens A ^eimperatus A ^fintraverint F ^gut F ^hoportuit A
ⁱsceleratis S ^jdestruxerint F ^kei F

1. Nakana kralja Bele. Budući da je ugarski kralj Bela¹⁷ među kršćanskim vladarima bio priznati promicatelj katoličke vjere – poput svojih predaka, kraljeva Stjepana, Emerika, Ladislava i Kolomana,¹⁸ koji su upisani u popis svetaca – uz ostala pobožna djela, što ih je činio javno, da bi pružio primjer dobročinstva, i ona što ih je činio tajno, da bi začepio nepravедna usta onima koji su govorili protiv njega,¹⁹ postojano je težio privući iskvarene i strane narode u krilo majke Crkve,²⁰ da bi, oplemenivši Bogom što više duša,²¹ svoju, time oplemenjenu, lakše doveo do vječnih radosti blaženih.

2. Kralj Bela uvodi kumanskoga kralja²² u Ugarsku. Dakle, godine 1242.²³ od utjelovljenja Gospodinova dogodilo se tako da je kumanski kralj Kuten²⁴ rečenome kralju uputio svečano poslanstvo, navodeći da je mnogo godina ratovao s Tatarima i da je nad njima izvojevao pobjedu u dva navrata. Treći su pak put, budući da je bio nepripremljen, tako munjevito ušli u njegovu zemlju da nije mogao skupiti vojsku te mu se valjalo dati u bijeg pred opakim Tatarima.²⁵ Tako su velik dio njegove zemlje, pobivši ljude, s mržnjom uništili. Zbog toga, ako bi ga htio primiti, i u slobodi držati, on mu se sa svojima spreman podložiti, i sa svojim rođacima, braćom i prijateljima, sa svim

17 Kralj Bela IV. (1235–1270).

18 Stjepan I. (1001–1038), proglašen svetim 1083; Emerik, sin Stjepana I. (prijestolonasljednik 1007–1031), proglašen svetim 1083; Ladislav I. (1077–1095), proglašen svetim 1192; Koloman (1095–1116) nije kanoniziran, ali je ovdje, kao slavni kralj, uvršten među svoje prethodnike.

19 Ps 63 (62), 12.

20 Bela IV. je još kao kraljević (*rex junior*) poslao dominikansku misiju u Veliku Ugarsku da bi pokrstio Kumane – v. Berend, »The Mendicant Orders and the conversion of pagans in Hungary«, *Alle Frontiere della Christianità. I frati mendicanti e l'evangelizzazione tra '200 e '300.*, Atti del XXVIII Convegno Internazionale, Centro italiano di studi sull' alto medioevo, Spoleto, 2001., str. 253–279 (263).

21 Usp. 1 Kor 9, 19.

22 Kumani (u bizantskim izvorima spominju se kao Κομμανοί, u ugarskima Kún, u njemačkim Valwen, Rusima su poznati kao Polovci, a Perzijancima kao Quipčaq) nomadski su narod turkijskoga podrijetla. O njima detaljnije u: István Vásáry, *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185–1365*, Cambridge University Press, 2005. i András Pálóczi–Horváth, *Pechenegs, Cumans, Iasians. Steppe People in medieval Hungary*, Budapest, 1989.

23 Dakako, riječ je o 1239. godini. Greška se možda dogodila tako što je u rukopisu godina bila (vrlo neuobičajeno) napisana rimskim brojkama kao MCCXIL, što se moglo pogrešno pročitati kao MCCXLII.

24 Kuten se spominje kao kumanski kralj još od bitke na Kalki 1223.

25 Ove dvije kumanske pobjede odnose se na početne uspjehe protiv manjih mongolskih jedinica.

omnibus in Hungariam intrare et ipsum in fide katholica imitari. Quo audito rex repletus est gaudio magno valde, tum pro eo, quod talis princeps sibi^a quasi par hactenus sue^b se volebat subicere^c ditioni, tum, quia poterat ad effectum ducere preconcepta lucrificando tot animas Iesu^d Christo, et sic licenciatis nunciis non minimis muneribus honoratis ad dictum Kuthen regem transmisit suos nuncios et fratres predicatores cum eisdem mandans, quod ipsum et suos paratus esset recipere et petita concedere iuxta sue beneplacitum voluntatis. Quid plura? Nunciis hinc inde sepius destinatis predictus Kuthen cum suis iter arripuit in Hungariam veniendi. Rex vero in potentatu mirabili usque ad confinium terre sue obvius sibi^e fuit tot eximia et tot honores sibi^f et suis faciens, quod^g ab incolis terre illius a tempore, cuius non extabat memoria, factum non fuerat^h neque visum. Tandem, cum propter multitudinem in loco commode morari non possent, pro eo, quod erat gens dura et aspera subdi nescia, ne offenderent Hungaros vel offenderentur ab ipsis, dabat eis de principibus suis unum, qui eos conduceret et expensas omnibus, qui preter ipsorum familias circa quadraginta milia dicebantur, faceret exhiberi usque ad mediculum terre sue.

^a ei F ^b eius F ^c subiicere A ^d Ihesu A ^e ei F ^f ei F ^g ut F ^h fuerit F

stvarima i pokretnim dobrima ući u Ugarsku te ga nasljedovati u katoličkoj vjeri. Kad je to čuo, kralj Bela obradova se radošću veoma velikom,²⁶ kako zbog toga što se takav vladar, njemu dosad gotovo ravan, htio podložiti njegovoj vlasti, tako i zbog toga što je mogao sprovesti zamišljeno: oplemeniti toliko duša Isusom Kristom. Stoga je otpustio poslanike počastivši ih bogatim darovima, a rečenom je kralju Kutenu uputio svoje poslanike i s njima braću propovjednike,²⁷ poručujući po njima da je spreman prihvatiti njega i njegove i zatraženo dopustiti, prema dobrostivoj odluci svoje volje. Što više reći? Pošto su više puta razmijenjeni poslanici, Kuten je sa svojima krenuo na put prema Ugarskoj. Kralj mu je pak u zadivljujućem kraljevskom sjaju krenuo u susret na granicu svoje zemlje te njemu i njegovima iskazao toliko iznimne počasti da to stanovnici njegove zemlje od pamtivijeka nisu učinili ni vidjeli. Napokon, budući da zbog brojnosti nisu mogli ugodno boraviti na jednom mjestu i zato što su bili rod tvrd i oštar, nevičan pokoravanju, dao im je jednog od svojih prvaka da ih vodi, kako ne bi naštetili Ugrima ili bili od njih oštećeni te da svima – kojih je, govorilo se, osim njihovih obitelji bilo oko četrdeset tisuća²⁸ – podmiri troškove, sve do unutrašnjosti njegove zemlje.²⁹

26 Mt 2, 10.

27 O djelovanju dominikanaca u Kumaniji v. Mary Dienes, »Eastern Missions of the Hungarian Dominicans in the First Half of the Thirteenth Century«, *Isis*, 27 (1937), str. 225–241. i Nora Berend, »The Mendicant Orders«, str. 253–279.

28 Je li bilo riječ o 40.000 pojedinaca ili toliko obitelji, nije posve jasno i bilo je predmetom raznih rasprava, v. Nora Berend, *At the gate of Christendom: Jews, Muslims and 'Pagans' in medieval Hungary, c. 1000 – c. 1300*, Cambridge, 2001., str. 71–72.

29 Kumani su naselili pusti kraj u unutrašnjosti zemlje, između rijeka Dunava i Tise.

3. Sequitur^a de odiis inter regem et Hungaros et primo de causa odii prima. Cum autem rex Comanorum cum suis nobilibus et rusticis cepit Hungariam peragrare, quia iumentorum habebant armenta infinita, in pascuis, segetibus, hortis, virgultis, vineis et aliis Hungaros graviter offendebant. Et, quod horribilius erat eis, cum essent silvestres homines, virgines pauperum abhominabiliter opprimebant et thorum potentium, quando comode fieri poterat, maculabant, licet mulieres ipsorum tamquam viles ab Hungaris prostrarentur^b. Et, si in rebus vel in persona Comanum Hungarus offende-
bat, statim de ipso fiebat iustitie complementum sic, quod^c alius similia facere non audebat^d. Si vero a Comano Hungarus ledebatur, sibi^e de ipso iustitia non fiebat et, si quando instare volebat, pro verbis interdum verbera reportabat. Et sic inter populares et regem odium est generatum.

4. Secunda^f odii causa inter regem Belam et Hungaros. Licet digressio-
nem faciam aliquam, tamen, ut legentes intelligant et audientes non ignorent destructionis Hungarie fundamentum; revertar quantocius ad stilum incepte materie proseguendum. Bone memorie rege Andrea genitore istius Bele regis mortis debito^g persolvente subito rex cum regni principibus et nobilibus venit Albam Regiam civitatem et ibi^h per manus Strigoniensis archiepiscopi, prout moris est, regali diademate extitit coronatus, quosdemⁱ de suis baronibus, qui patri adhererant contra eum, compulit exulare, quosdam carcerali custodie, quos habere potuit, mancipavit, quendam de maioribus, Dionisium palatinum, privari fecit lumine oculorum. Quedam autem statuta ibidem faciens iussit provulgari^j, ut terra malis hominibus, qui habundabant plurimum, expurgaretur, baronum^k presumptuosam audaciam reprimendo precipiens^l, quod^m, exceptis suis principibus, archiepiscopis et episcopis si aliquis baronum sedere in sede aliqua in sua presentia auderet, debita pena plecteretur, comburriⁿ faciens ibidem ipsorum sedes, quas potuit invenire. Quod cognati exulum et captivorum amici sibi etiam timentes in posterum pro malo non modico habuerunt. Exinde inter eos scandalum est ortum.

^a Sequitur om. F ^b prosternerentur F ^c ut F ^d auferet F ^e illi F ^f De secunda F ^g debitum A
^h postquam add. A ⁱ quosdam A ^j promulgari A ^k quoque add. A ^l precepit A; praecepit F ^m ut F
ⁿ comburi A

3. Omraza između kralja i Ugra: prvi njezin uzrok. Kad je kumanski kralj sa svojim plemićima i seljacima započeo putovati Ugarskom, stali su Ugrima nanositi tešku štetu na pašnjacima, usjevima, vrtovima, zasadima, vinogradima i drugome, jer su imali nebrojena krda. Još je strašnije bilo što su, budući da su bili divlji ljudi, gnusno silovali sirotinjske djevojke te, kad bi se ukazala prigoda, kaljali i ložnice moćnika, premda su i Ugri obljublivali njihove žene kao da su priproste. Ako bi Ugrin Kumana oštetio u kakvoj stvari ili osobno, odmah je nad njim bila izvršena pravda, kako se drugi ne bi usudio slično počinuti. Ako bi pak Kuman oštetio Ugrina, nije on nad njim dobivao zadovoljštinu, a ako bi je odlučio ustrajno potraživati, umjesto pravorijeka, katkad bi mu bilo uzvraćeno šibama. I tako se među narodom i kraljem rodila mržnja.

4. Drugi uzrok omraze između kralja Bele i Ugra. Neka mi bude dopušteno nakratko se udaljiti od teme, da bi čitatelji razumjeli³⁰ i slušatelji saznali uzrok uništenja Ugarske, a onda ću se što brže vratiti nastavku započetoga. Kad je kralj Andrija dobre uspomene, otac ovoga kralja Bele, platio dug smrti, odmah je kralj s prvacima i plemićima kraljevstva došao u Stolni Biograd.³¹ Čim ga je ondje ostrogonski nadbiskup,³² kako je običaj, okrunio kraljevskom krunom, neke je od svojih velikaša koji su bili pristali uz njegova oca protiv njega, otjerao u progonstvo,³³ neke, koje je uspio uhvatiti, bacio je u tamnicu,³⁴ a jednoga od glavnih, palatina Dionizija,³⁵ dao je lišiti očinjega vida. Ondje je donio i zapovjedio proglasiti neke odredbe: da bi se zemlja očistila od zlih ljudi koji su se umnožili i suzbila drska bahatost velikaša, naredio je da se primjereno kazni svaki velikaš, izuzevši njegove prvake, nadbiskupe i biskupe, koji bi se u njegovoj prisutnosti usudio sjesti na kakvu stolicu, te je sve njihove stolice, koje je uspio pronaći, dao spaliti.³⁶ To su mu rodbina prognanih i prijatelji zatočenih, bojeći se i za sebe, uzeli za veliko zlo. Odatle je među njima nastala sablazan.

30 Mt 24, 15.

31 Današnji Székesfehérvár. Kralj Andrija umro je u rujnu 1235., Bela je ondje stigao 21. rujna.

32 Robert (1226–1239).

33 Nikola, sin Borca, iz roda Szák; Nikola, sin Nikolin, zvan Mica Barbatu; Ladislav, sin Gyule Starijeg, iz roda Kán, Dionizije, unuk Ampodov; Mihovil, sin Ampodov i magister Nikola.

34 U tamnici je 1237. umro Gyula (Jula) Stariji iz roda Kán, dvorski knez i palatin.

35 Dionizije, sin Ampodov, kraljev blagajnik (1215–1224) i palatin (1227–1229, 1231–1234).

36 Riječ je o stolicama na kojima su velikaši sjedili na zasjedanjima kraljevskoga vijeća; otad su stajali.

5. Tertia^a odii causa exhinc secuta est^b. Preterea nobiles cum cordis amaritudine referebant, quod, cum ipsi vel progenitores eorum contra Ruthenos, Comanos, Polonos et alios in expeditionem a regibus sepius essent destinati et aliqui essent ibidem gladio interempti, aliqui fame mortui, aliqui carceribus mancipati et aliqui diversis tormentis afflicti, reges, qui pro tempore fuerant, revertentibus vel captivorum propinquis in^c recompensationem et remunerationem congruam faciebant villas, possessiones et predia concedendo eis, imperpetuum possidenda. Hic autem non solum eis non addidit aliquid, sed concessa ad ius et proprietatem suiipsius^d sine diminutione aliqua revocavit. Hic est dolor, hic est gladius, qui transfixit animas Hungarorum. Nam, qui erant divites et potentes et secum habebant multitudinem effrenatam, vix se solos poterant sustentare.

6. Quarta^c odii causa inter regem Belam et Hungaros. Item sepius conquerebantur, quod rex contra regni consuetudinem in depressionem eorum, prout voluit, ordinavit, quod, qualiscunque eminentie fuerint nobiles, in sua^f curia negotium movere aut sibi^g horetenus^h loqui nequirentⁱ, nisi supplicationes cancellariis porrigerent et exinde finem negotii expectarent. Propter quod plerique pro minimo tantum in curia tenebantur, quod^j equos et res alias pro expensis expendere cogebantur^k et multotiens non expeditis negotiis recedebant. Nam cancellarii, ut dicebant, pro eo, quod nisi per ipsos requisitos regi loqui poterant, deprimebant et sublevabant aliquos, ut volebant, propter quod illos suos reges esse generaliter et publice fatebantur et regem alium non habere se dicebant.

^a De tertia F ^b exhinc secuta est om. F ^c in om. F ^d cuiusque F ^e De quarta F ^f eius F ^g ei F
^h oretenus A ⁱ nequiverint F ^j ut F ^k cogebantur F

5. Odatle je proizišao i treći uzrok omraze. Osim toga, plemići su s gorčinom u srcu iznosili da su njih same ili njihove roditelje kraljevi vrlo često slali u vojne protiv Rutena, Kumana, Poljaka i drugih te su ondje neki poginuli od mača, neki umrli od gladi, neki bačeni u tamnicu, neki izvrgnuti različitim mukama; a da su kraljevi koji su u ono vrijeme vladali, davali odštetu i primjerenu naknadu onima koji su se vratili ili rođacima zatočenih, ustupajući im u trajni posjed sela, posjede i imanja.³⁷ Ovaj, pak, ne samo da im ništa nije dodao, nego je i ono što im je bilo dodijeljeno sam sebi vratio u pravo i vlasništvo, bez ikakva smanjivanja. To je bol, to je mač koji je probo duše Ugrâ: naime, oni koji su bili bogati i moćni i uza se imali razularenu svitu, jedva su se sami mogli uzdržavati.

6. Četvrti uzrok omraze između kralja Bele i Ugrâ. Nadalje, vrlo su se često žalili na to da je kralj, protivno običaju kraljevske vlasti, a da bi ih omalovažio, samovoljno naredio sljedeće: koje god časti bili plemići, na njegovu dvoru ne mogu pokrenuti nikakav posao niti s njim osobno govoriti, ako nisu podastrlili molbu kancelarima i nakon toga iščekivali kraj posla. Zbog toga su se mnogi i za najmanje stvari toliko zadržavali na dvoru, da su morali prodati konje i drugu imovinu kako bi pokrili troškove, a i mnogo su puta odlazili ne obavivši poslove. Naime, kako su govorili, kancelari su nekima otežavali a nekima pomagali, kako im se htjelo, zbog toga što se nije moglo s kraljem govoriti bez njihova posredovanja; zbog toga su plemići općenito i javno očitovali da su kancelari njihovi kraljevi i govorili da drugog kralja nemaju.

³⁷ *Possessio* je bilo kakav posjed, a *praedium* je obrađena jedinica dana u zakup, uz obveze.

7. **Quinta^a odii causa exhinc orta est^b.** Hoc aliud referebant, quod preter vel contra eorum consilium et ad depressionem et confusionem eorum Comanos adduxerat, quod patebat ex eo, quia, quando ipsi vocati vel non vocati ad curiam accedebant, copiam videndi regem non habebant nisi a remotis et illi solum per interpretem loqui^c habebant facultatem, et si minimus Comanus accederet^d, statim patebat aditus, intrabat et Comanos tam in sessionibus et in^e consiliis et in omnibus Hungaris preferebatur^f, propter quod tanta indignatio erat eis, quod^g vix poterant^h tollerareⁱ, et, licet non exprimerent, ad ipsum tamen bonum cor et animum non habebant, nec pro ipso pacis consilia cogitabant.

8. **Responsio^j ad primam odii causam.** Fautores autem et faventes regi iustificare ipsum in omnibus nitebantur sic ad premissorum singula respondentes. Comanis introductis, cum per fidedignos ad regis notitiam pervenisset, quod per Comanos Hungari graverentur^k, principibus, baronibus, comitibus et Comanis omnibus circa monasterium de Kew circa Ticiam^l convocatis, deliberatione diligenti, communi consilio est sanctitum^m, quod nobiles Comanorum cum suis famulis divisim per singulas Hungarie provincias mitterentur et moram quilibet in provincia traheret sibi assignata et ita, cum multi simul non essent, gravamen inferre Hungaris non valerent et, si Comanus Hungarum vel Hungarus Comanum offenderet, comites, quibus hoc sub pena gratie regis iniunctum fuerat, iustitiam facerent equivalentem, licet Comanis hoc, quod separareⁿ deberent, plurimum displiceret, et sic ipsi postea sine offensione cuiusquam cum suis tentoriis filtreis, iumentis, pecoribus terram vacuam Hungarie peragrabant et, cum essent multi et pauperes inter eos, habebant Hungari de eis quasi pro nihilo servientes et sic status eorum magis ad commodum^o, quam incommodum^p erat eis. Cessare igitur debebat in hoc malivolentia populorum.

^a De quinta F ^b exhinc orta est om. F ^c loquendi A ^d accedebat F ^e et in/ quam F ^f preferebat A
^g ut F ^h possent F ⁱ tollerare A ^j De responsione F ^k gravarentur F ^l Tisciam S ^m sancitum A
ⁿ separari A ^o commodum A ^p incommodum A

7. Odatle je proizišao i peti uzrok omraze. Još su i to iznosili, da je mimo ili protiv njihova savjeta, i radi toga da ih potisne i unese smutnju, doveo Kumane; što se moglo zaključiti iz toga što oni nisu imali mogućnost vidjeti kralja, osim iz daljine, i mogli su s njime govoriti samo preko posrednika, kad su, pozvani ili nepozvani, došli na dvor. A ako bi i najneugledniji Kuman došao, odmah bi put bio otvoren i on je ulazio. Osim toga, kralj je kako na sjednicama tako i savjetima, u svemu pretpostavljao Kumane Ugrima. Zbog toga ih je obuzela tolika ogorčenost da su je jedva mogli trpjeti i, premda to nisu izražavali, u srcu i duši nisu mu više bili naklonjeni, niti su o njemu miroljubivo mislili.

8. Odgovor na prvi uzrok omraze. Kraljevi pristaše i privrženici nastojali su ga u svemu opravdati, ovako odgovarajući na pojedine od spomenutih razloga. Nakon što su Kumani uvedeni u zemlju, kod samostana de Kew³⁸ oko Tise sazvani su prvaci, velikaši, knezovi i svi Kumani, budući da su vjerodostojni ljudi dojavili kralju da Kumani nanose teškoće Ugrima. Tada je pomnim razmatranjem donesena zajednička odluka da se kumanski plemići sa svojim slugama odvojeno pošalju po pojedinim ugarskim pokrajinama, da svaki boravi u sebi dodijeljenoj provinciji i tako, budući da nigdje ne bi bili mnogobrojni, ne bi mogli štetiti Ugrima. I ako bi Kuman Ugrina, ili Ugrin Kumana, povrijedio, knezovi kojima je to bilo naloženo pod prijetnjom gubitka kraljeve milosti, dijelili bi jednaku pravdu. Kumani su, doduše, bili vrlo nezadovoljni zbog toga što su se morali razdvojiti, no tako su naposljetku lutali pustim krajevima Ugarske sa svojim suknenim šatorima, marvom i stokom, ne nanoseći štetu nikome. Budući da su mnogi među njima bili siromašni, uzimali su ih Ugri kao sluge gotovo bez ikakve naknade, tako da im je njihov položaj bio više na korist negoli na smetnju. Dakle, trebalo je da prestane narodna zlovolja s tim u vezi.

38 Samostan Kew je benediktinski samostan Sv. Stjepana u Banoštoru (Vojvodina), što ga je na svojem zemljištu Keu polovicom 12. stoljeća podigao ugarski palatin i hrvatski ban Bjeloš. Smješten je na desnoj obali Dunava, četrdesetak kilometara uzvodno od utoka Tise. Više vidi u: Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli. Sjeverna i središnja Hrvatska*, Zagreb, 2001., poglavlje »Srijemski kaptol Sv. Stjepana de Kw«, str. 169–178. i Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima*, sv. III, Split 1965, str. 37–40.

9. Responsio^a ad secundam odii causam. Si rex mortuo genitore suscipiens gubernacula regni sui quosdam^b de maioribus fecit questionibus subici et tormentis, sane mentis non debet aliquis ammirari^c, nam iidem inter ipsum regem et patrem suum^d sepius seditionem et scandalum procuraverunt ita, quod hincinde sepius militia congregata dimicare adinvicem voluerunt, nisi per tenentes medium inter eos essent pacis federa reformata. Cum et ipse rex ad patris curiam accedebat, iidem in nullo sibi^e penitus deferebant, immo dehonore ipsum verbis et factis, in quantum poterant nitebantur, quod celari non potest. Et contra vitam patris et filiorum nequiter conspiraverant, ut illis gladio interemptis facilius quilibet posset de Hungaria, quam sibi per partes dividerent, portionem sibi debitam sine conditione cuiuslibet obtinere et, cum concepta nequirent effectui mancipare, aliud nequius cogitarunt. Duci Austrie litteras cum certis pactis et conditionibus destinando domino Frederico Romanorum imperatori coronam regni et Hungariam dare promittebant, sed nuncius in via captus regi fuit cum litteris presentatus, unde conservando ipsos ad vitam minima^f, que superexaltat iudicium, usus est contra eos. Si vero statuit, quod terra malis hominibus purgaretur, quam iniquitatem continet hoc statutum? Si sedes baronum cremari fecerit, que iniquitas fuit ista? Nunquid debent domini subditis esse pares? Igitur non erant iusti Hungari in hac parte.

^a De responsione F ^b quosdam A ^c admirari A ^d eius F ^e ei F ^f misericordia A

9. Odgovor na drugi uzrok omraze. Nitko zdrave pameti ne bi se trebao čuditi tome što je kralj, kad je po očevoj smrti preuzeo vladanje kraljevstvom, neke velikaše podvrgnuo ispitivanjima i mučenju. Naime, oni su među kraljem i njegovim ocem često izazivali razdor i sablazan, tako da su se jedan i drugi, prikupivši vojsku, često odlučivali uzajamno sukobiti, no ipak su posrednici među njima ponovo uspostavljali mir. Kad je i sam kralj dolazio na očev dvor, oni mu se gotovo ni u čemu nisu pokoravali, štoviše, trudili su se obeščašćivati ga riječju i djelom koliko god su mogli, što se ne može prikriti. I zločinački su radili o životu ocu i sinovima, da bi, kad oni budu mačem ubijeni, svaki što lakše bez ikakve obveze zadobio svoj dio Ugarske, koju bijahu među sobom na dijelove razdijelili. Kad nisu te zamisli mogli provesti u djelo, smislili su nešto još zlotvornije. Austrijskom vojvodi³⁹ su, naime, uputili pismo s jamstvima i uvjetima, obećavajući gospodinu Fridriku, rimskom caru, dati kraljevsku krunu i cijelu Ugarsku.⁴⁰ No, glasnik je na putu bio zarobljen i doveden pred kralja zajedno s pismom, tako da je to što ih je ostavio na životu iskaz njegova milosrđa koje nadilazi presudu protiv njih.⁴¹ Ako je pak odlučio da se zemlja očisti od zlih ljudi, kakvu nepravdu sadrži takva odluka? Ako je dao spaliti stolice velikaša, gdje je tu bila nepravda? Moraju li gospodari biti jednaki podčinjenima? Nisu, dakle, Ugri bili pravedni u toj stvari.

39 Fridrik II. Babenberg (1230–1246), vojvoda Austrije i Štajerske; poginuo u bitci protiv Bele IV. na rijeci Litavi (Leitha).

40 Car Fridrik II. (1212–1250); o tome da je ugarska kruna ponuđena caru piše samo Rogerije.

41 Tj. primjerenu kaznu za veleizdaju (smrt) ublažio je milosrđem. Sadržaj ove rečenice nije sasvim jasan; ovo je jedno od mogućih čitanja.

10. Responsio^a ad tertiam odii causam. De tertia causa odii regem taliter excusabant. Est omnibus non ignotum, quod LXX^b duos habet Hungaria comitatus; hos reges Hungarie benemeritis conferebant et auferebatur^c sine iniuria possidentis. Ex his comitatibus habebant delicias, divitias et honores, potentiam, altitudinem et munimen. Sed per prodigalitem quorundem^d progenitorum suorum iura comitatum erant adeo diminuta, ut meritis et immeritis^e personarum non discusset^f eisdem possessiones, villas et predia ad comitatus pertinentia in perpetuum contulerant^f, ex quo viros comites non habebant^g et, cum incedebant^h, simplices milites propter diminutionem comitatum putabanturⁱ. Qui autem potentiores erant, sicut thavarnicorum^j, qui et camerarius dicitur, ac dapiferorum, pincernarum, necnon agazonum^k magistri et ceteri, qui habebant in curia dignitates, exinde in tantum incrassati erant, quod^l reges pro nihilo reputabant^m. Hic autem cupiens reintegrareⁿ coronam, que pene parve potentie facta erat, licet plurimis displiceret, male tamen alienata studuit revocare ad ius et proprietatem comitatum, tam a sibi contrariis, quam a suis. Licet non faciendo iniuriam alicui iure suo in omnibus uteretur, tamen de regalibus bonis bene ac fideliter servientibus remunerationem congruam favebat^o, unde, quia usus fuit iure suo, cessare debebat malevolentia Hungarorum.

^a De responsione F ^b septuaginta S ^c auferebant A ^d quorundam A ^e demeritis A ^f contulissent F
^g haberent F ^h incederent F ⁱ putarentur F ^j thavarnicorum A; thavarnicus F ^k agalonum A;
 agazonum F ^l ut F ^m reputarent F ⁿ reintegrare F ^o faciebat F [†] discussis A

10. Odgovor na treći uzrok omraze. U vezi s trećim uzrokom mržnje kralja su ovako opravdavali. Svi dobro znaju da Ugarska ima 72 županije. Njih su ugarski kraljevi dodjeljivali zaslužnima, a i oduzimali su ih bez nepravde prema posjedniku. Od tih županija imali su ugodnosti, bogatstvo, časti, moć, uzvišenost i zaštitu. Ali, zbog rasipnosti nekih njegovih predaka,⁴² prava županija su bila toliko smanjena, da su nekima, ne pitajući jesu li zaslužili ili nisu, u trajno vlasništvo dodijelili posjede, sela i imanja što su bila pripadala županijama. Zbog toga župani nisu imali ljudi i kad su išli u rat činilo se da su zbog smanjenja županija obični vojnici. Oni pak koji su bili moćniji, kao što su glavni tavernik,⁴³ koji se naziva i komornikom, glavni kraljev stolnik, vinotoča i konjušnik te ostali koji su imali dvorska dostojanstva, toliko su se time osilili da nisu ništa držali do kraljeva. Ovaj pak, želeći obnoviti moć krune, koja je bila sasvim oslabjela, premda na nezadovoljstvo mnogih, ipak je silno nastojao nepravедno otuđeno vratiti u pravo i vlasništvo županija, kako od onih koji su mu se protivili, tako i od svojih pristaša. Dakle, nikome nije činio nepravdu i prema svima je postupao u skladu sa svojim pravom, a osim toga je onima koji su mu dobro i vjerno služili davao prikladnu odštetu od kraljevskih dobara. Odatle proizlazi da bi zlovolja Ugra morala prestati, jer se kralj služio svojim pravom.

42 Kraljeva Emerika (1196–1204) i Andrije II. (1205–1235).

43 Kraljevski blagajnik.

11. Responsio^a ad quartam odii causam. Cum esset propter diversitates multiplices et ritus diversos pene totum regnum Hungarie deformatum et rex ad reformationem eius totis viribus anhelaret et implicitus rebus arduis nequiret singulis audientiam benivolam exhibere, duxit deliberatione provida statuendum, quod negotia suorum regnicolarum deberent ad instar Romane curie per petitiones in sua curia expediri, suis cancellariis ita mandans, quod per se levia et simplicia negotia expedirent, quantocius possent, ad suum auditorium ardua et gravia preferentes^b. Hoc ideo faciebat, ut negotia finem debitum velociter sortiretur^c. Sed malivoli, quod ad levamen oppressorum fuerat adinventum, ad iniquum compendium retorquentes nodum^d in stupa et pilum in ovo invenire mendaciter satagebant.

12. Responsio^e ad quintam odii causam. Illud asserebant penitus falsum, quod rex introduxisset Comanos ad depressionem et odium Hungarorum, sed solum propter hoc, ut cultus divini nominis in Hungaria suis temporibus augetur et sic, quando ipsum adversus inimicos corone guerram habere contingeret, contra eos cum eis fortius et durius dimicaret. Si autem Comanos plus, quam Hungaros honorabat, hoc ipsi egre ferre non poterant nec debebant. Nam dicebat^f regiam dignitatem introductos hospites honorare maxime, cum hoc eis promiserit iuramento et ipsum in fide sua ceperint imitari et, cum essent eis Hungari odiosi, solum regem habebant in Hungaria protectorem. Nam Kuthen rex Comanorum per regem et quam plures alii per maiores et nobiles regni fuerant baptizati ita, quod iam cum Hungaris connubia contrahebant, et, si rex eis favorabilis non fuisset, ipsi in Hungaria non stetissent. Auditis autem hincinde propositis scriptor finem huius negotii non imponit; lector, si valeat, causam terminet iustitia mediante.

^a De responsione F ^b perferentes F ^c sortirentur A ^d nodum A ^e De responsione F ^f decebat A

11. Odgovor na četvrti uzrok omraze. Budući da je gotovo cijelo Ugarsko Kraljevstvo bilo oslabljeno mnogostrukim različitostima i proturječnim običajima, kralj je svim snagama prionuo na obnovu. Zauzet teškim poslovima nije mogao pojedince dobrostivo osobno primati, nego je nakon poma promišljanja odlučio da se poslovi njegovih podanika moraju na njegovu dvoru rješavati na temelju zahtjeva, kao u rimskoj kuriji. Svojim kancelarima je naložio da sami što brže mogu riješe lakše i jednostavnije poslove, a da njemu na saslušanje donesu one teže i složenije. To je činio zato da bi se poslovi brže obavljali. Ali, zlobnici su ono što je bilo iznađeno da olakša onima koji trpe izokrenuli u nepravedan probitak i prijetvorno su nastojali pronaći čvor u kućini i dlaku u jajetu.

12. Odgovor na peti uzrok omraze. Govorili su da je sasvim netočno da je kralj doveo Kumane da bi pritisnuo Ugre i zbog mržnje prema njima. Doveo ih je samo radi toga da poveća štovanje imena Božjeg u Ugarskoj svojega vremena i da se tako, kad bude morao u rat protiv neprijatelja krune, zajedno s Kumanima protiv njih žešće i tvrđe bori. Ako li je pak Kumane častio više negoli Ugre, to oni nisu trebali ni smjeli loše podnositi: govorio je, naime, da priliči kraljevskome dostojanstvu najviše častiti goste koje je doveo, jer im je zakletvom obećao i jer su ga stali nasljedovati u njegovoj vjeri, a budući da su Ugrima mrski, kralj im je u Ugarskoj bio jedini zaštitnik. Kralj je, naime, pokrstio kumanskoga kralja Kutena, dok su mnoge druge krstili velikaši i plemići kraljevstva, tako da su već počeli sklapati brakove s Ugrima; da im kralj nije bio naklonjen, oni ne bi bili ostali u Ugarskoj. Pošto se čulo sve što je dosad izloženo, pisac ne izvodi zaključak te rasprave, nego neka čitatelj, ako može, dokrajči spor, vodeći se pravednošću.